

בפסחים (קט"ו פ"ט) אמר ר"פ האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת משום קפ"א קפ"א
* גממרי סמא"ל ג' שהוא ס"ם רוכב על גוש והוא שם קפ"א סם המות שהזכירו
חז"ל גבי מורד שמתבטל ע"י "חרוסת" חרות - ס' רבוא יצאו לחרות.
(ח"ס עה"ת במדבר קל"ט א' סוד"ה הנה)

פרק שמיני

א סדר עשיית מצות אלו בליל המשה עשר כך היא. יבתחלה מונחין כוס לכל אחד
ואחד ומברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קדיש היום וכן ושונה. ואחר כך
מברך על נטילת [2] ידים תוסף ידיו. ומביאין שלחן ערוך ועליו מורד וירק אחד ומצה
וחרוסת ונפו של כבש הפסח ובשר חגיגת של יום ארבעה עשר. ובזמן הזה מביאין על
השלחן שני מיני בשר [3] אחד ובר לפסח ואחר ובר לחגיגה: ב מתחיל ומברך בורא פרי
האדמה ולוקח ירק ומטבל אותו [3] בחרוסת יואכל [7] כותה הוא וכל המטבין עמו כל
אחד ואחר אין אוכל פחות מבכית. ואחר כך עוקרין השלחן מלפני קרא ההנהגה לבדו.
ומונין הכוס השני וכאן הן שואלי. ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות

הלכה הנהגה של פסח והלבוב קעט

11-6

ולחבין ענין קליפה זו של קפ"א, שהחתם
סופר מגלה לנו שענין הסם המות
הנזכר בגמרא היא קליפה של מצרים. כי
אות אל"ף אומר האהבת שלום ז"ע הוא
ראשי תבות אוזן לב פה, אלו ג' איברים
יש להם ערלה, ועבודת האדם היא להסיר
את הערלה מאלו האיברים, כדכ' ומלתם
את עולת לבבכם, וזהו ראשית העבודה.
להסיר המסך המבדיל באלו האיברים.

בימי הפסח יש עבודה באלו ג' האיברים.
כי במצרים היו אלו האיברים
משועבדים לפרעה, ובהם הי' גלות מצרים
הרוחני, עולת הפה מעכב הדיבור בדברים
שבקדושה, וזה הפי' שבמצרים הי'
הדיבור בגלות, ובימי הפסח כתיב למען
תספר וגו' והגדת לבנך וגו', שביכולת
האדם לדבר, הפה יוצא מגלותו. ערלת
האוזן מעכב שמיעת האדם, ערלה פירושו
אוסם וכספי, ע"י הערלה אינו יכול לשמוע
דברים שבקדושה, ובפסח נפתח האוזן
של בני ישראל כדכ' הבטחה בתורה,
למען תספר באזני בנך וגו', שהדברים
נכנסים לתוך האזניים. ערלת הלב הוא
מעכב האדם בעבודת ד', ושעליה נצטוו
בני ישראל ומלתם את ערלת לבבכם (דברים
י. טו), הרי ערלה זו מסירים בליל פסח,
שותפין יין ואוכלים מצה, שעליהם נאמר
(תהלים קד. טו) ויין ישמח לבב אנוש, ולחם
לבב אנוש יסעד, וההכנה לימי הפסח
הוא לטהר אלו ג' האיברים, להעבי'
הערלה, וכל ערל לא יאכל בו כתיב.
צריכים להכניס שיהיו בטוהרה לליל פסח.

קפ"א עולה בגימטריא אוזן לב פה,
להורות שזהו טומאת מצרים, וזה
הוא סם המות הגורם שכחת התורה, כשג'
אברים אלו אינם כראוי.

סוף הטומאה הוא טומאת הפה, כי בזה
נטמא כל האדם, ויהי האדם לנפש
חיה מתרגמין לרוח ממללא, ומצרים
טמאו כח הפה של האדם, פרעה אותיות
פה רע, כידוע מספ"ק שהדיבור הי'

בגלות בעת שהיו בני ישראל במצרים,
ובימים אלו צריכים לטהר את הפה, ומשם
נבוא לטהר הלב והאוזן.

בספר מעשי ה' (תובא בספר מנחם ציון עה"פ בירמי'
זכורי לך חסד נעורין) מבואר כי חלק
מגזירת פרעה היה שבני ישראל ידורו
בין המצרים, שיעבדו אצל המצרים, וזה
נרמז במה שנאמר (שמות א. כא) ויעש להם
בתים, דהיינו שלפי פשוטו של מקרא
י"ל שפרעה עשה לבני ישראל בתים
במצרים, וכן הוא בפענח רזא פ' שמות.
וי"ל כי בזה רצה פרעה לטמאות האוזן
של בני ישראל, לשמוע מה שהמצרים
מדברים, לשמוע כל הדברים המאוסים
מה שהם מדברים, כי עי"ז יטמאו את
אזני בני ישראל, ומשם כבר יכנסו לתוך
הפנימיות של בני ישראל טומאות ערות
מצרים, ויטמאו את מחשבותם, וכאשר
הלב נטמא שוב הפה שהוא קולמוס הלב
ג"כ אינו מדבר כראוי, וזהו סדר הטומאה
אוזן לב פה - כר"ת של אל"ף, ובגאולת
מצרים זכו בני ישראל להתגבר על זה.

אדם כי יקריב מכם קרבן, אדם ידוע
מספ"ק שהוא א' דם, דהיינו
שאלופו של עולם בתוך דמו של האדם,
האדם הגשמי הוא הדם, כי הדם הוא
הנפש, וצריך האדם לצרף האל"ף היינו
הקב"ה לדמו. ואולי יש לפרש שאל"ף
מרמז לג' אברים - אוזן לב פה, שהם
עיקר והאל"ף של יהדות האדם, ולכן
בוה נקרא האיש בשם אדם, היינו כאשר
מצרפים אלו ג' איברים לידם של האדם.

וזהו הכונה במה שטובלים את המרור
בחרוסת לבטל הקפ"א, כי מרור
הרי מרמז על גלות, היינו לבטל השפעת
הקפ"א בגלות, שנוכל לחיות בגלות אבל
מבלי לטמאות הג' איברים אלו שעולים

בגימטריא קפ"א. וזה עבודתנו להיות
בגלות, ולקחת המרירות בלי הקפ"א,
ועי"ז לא נבא לידי שכחת התורה ע"י
מרירות הגלות, והאדם יזכור תפקידו
בעולמו, וזכרון התורה.

פרק ב. חרוסת "ע"ה כיום יא"ר - ר' חיים 221

חלק ג' - פרק ב'
חרוסת

דע תדע פ"ג י'הי זרעך בארץ לא להם ועבדים וענני אתם
...ואתחריגן יצאו ברכש גדול (בראשית טו, יג-יד)

מדיני המרור הוא שצריך לשקוע אותו לפני אכילתו ביחרוסת, היא תערובת העשויה
מפירות מרוסקים, תבלין, ויין. ולוקחים לחרוסת ממיני פירות שנמשלו בהם ישראל בשיר
חשירים, למשל: זאת קומתך דמתה לתמרי, קפ"ח הרמון קתני, אל גנת אגוז ירדתי.
הטעם לטיבול הזה פירשו חכמינו ז"ל מפני הסכנה כי יש ארס בשרץ המרורים, והטיבול
הוא מבטל אותו. ומעבר לצורך זה, החרוסת היא מצוה מדברי סופרים; וענינה של מצוה
זו פירשו ז"ל בגמרא, זה לשונם: ירבי לוי אומר זכר לתפוח ורבי יוחנן אומר זכר לטיטי".

הנה, הטעם שאמר רבי יוחנן: יזכר לטיטי, יותר מובן לנו. שעל ידי החרוסת אנו
מוכרים מה שהיו אבותינו - המרומזים בפירות - שקועים בעבודת הטיט בתעשיות
הלבינים, שלכן צריך לכתוש את החרוסת הטיט שתחיה עבה כטיטי. ואף על פי שהמצריים
היו מעבדים אותנו בכל מיני עבודות, אך מכיון שחכוננו היא לחזיקר העניני והטביל, כל
העבודות נכללות ממילא בעבודת הטיט שהיא הקשה ביותר ביותר מכולם". ועל שם זה נקראת
"חרוסת" - מלשון חרס - זכר לטיט וללבינה שהיא מעשה חרסית".

והתבלין שבה הוא זכר לתבן", שנותנים בתוכה מיני תבלינים הדומים לתבן כמו
קטנמן או הזנגביל וכיוצא בהם שלא נזכרים הטיט באופן שתמיד נשאר מהם חוטים
דקים ומזכירים בחרוסת את התבן המעורב בטיט". והוא זכר לעבודת פרך, שהיו אבותינו
מגבלים בתבן את הטיט לעשות הלבינים".

ויש גם כן, בזכר לתבן, זכר הלחץ שלחצו אותם המצריים על ידו, כמו שכתוב: ל'ה אָמַר
פְּרַעֲהוּ אֵינֶנִּי וְתָן לָכֶם תְּבָן, אָתֶם לָכוּ קָחוּ לָכֶם תְּבָן מֵאֲשֶׁר תִּמְצְאוּ כִּי אֵין נִגְרֵי מִצְבֹּדְתְכֶם
דָּבָר, וְנִפְץ הָעָם גָּבַל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְקַשֵּׁשׁ קֶשׁ לְתִבְנִי, שהיו יוצאים לחפש תבן בכל מקום
תחת לחץ נפשי כביר, כי הרי כל אחד ואחד מבני ישראל היה זקוק לתבן להשלים את
סכום הלבינים שלו; וכולם היו יוצאים לחפש, באופן שכלל לא היה קל למצוא, והזמון היה
דחוק ביותר. ואמרו חכמינו ז"ל: שכשיחזירי היה נכנס אל איזו שדה ללקט תבן, היה המצרי
בעל השדה - משבר את שוקיו, וזה שכתוב וְנִפְץ הָעָם, לשון שביחה" כמו וְנִפְץ הַפְּלִיטִים".

וזהו שאומרים בהגדה: "וְאֵת לַחֲצֹנֵה" - זו דחקה" והיינו תוכן חלבונים...
וגם ענין זה נכלל במה שדרשו חכמינו ז"ל: "וְיָרְעוּ אֶתְנוּ הַמְּצָרִים" כמה שנאמר הָבָה
נִתְקַדְמָה לֹא" שפירושו הרבה מרבתינו ז"ל שחיו מתחכמים להשתדל לבטל עיקר צורתנו
ולחפור אותנו לרעים - להכניס אותנו במצב של תחרות חריפה בינינו בנסיון להפריד את
אחדותנו. ואולי גם זה נכלל במה שכתוב: וְיָפֵץ הָעָם, שבכלל משמעות השבירה גם כן
הפירוד שהיה נגדם בין יהודים.

והיינו הוא זכר לדם, היינו דם חילדים השקועים בטיט שהיו המצרים לוקחים ילדי
ישראל ומשקעים אותם בבנין במקום לבנים. וגם לחזיר - בוכרו מכת דם שהיתה
הראשונה - את המכות שבאו על המצריים מידה כנגד מידה, כדי לחרות על שהקב"ה
ממתיק מר במר; וחרי בכלל מר, גם עונשי הרשעים וכנייל בחלק א'.

והפירות רומזים לכלל ישראל שנמשלו לפרי, כמו שכבר התבאר כי ישראל הם
התכלית שלמענה הכל נברא והם עיקר הבריאה, כמו חפרי שהוא תכלית נטיעת האילן.

והנה, כאשר נצרך את כל דברי רבותינו ז"ל בענין רמזי חרורת שחובאו למעלה, יצא
לנו מבואר שכלל ענין חרורת הוא לחרות על הפרי - כלל ישראל - השקועים בתוך הדינים
הקשים וכחות הרע, המענים אותם.
והוראתה זו מרומזת בשם חרורת - מלשון חרס. כי החרס הוא משל לענין היושב כמו
שכתוב: יָבֵשׁ נַחֲשׁ לַחֵי"י, ועל דרך זה נקרא השחין היבש "חרס" וגם השמש עצמה
נקראת "חרסי". וידוע שהיושב מורה על הדין, הפך המים המורים על החסד שהם עיקר
שפע החיים, שכן כל חיבור וכל תנועה אפשריים רק על ידי הלחות, ובלי חיבור ותנועה אין
חיים; והפכו הוא ענין חיוב המפריד כל חיבור, שלכן דבר יבש נקרא יחריב.

והנה, חרורת שנהגו בה כלל ישראל, למעשה טעמה מתוק הוא. ואף על פי שמצוה
להכניס בה דבר תמוץ" כמו תפוחים ויין", וגם תבלינים וכנייל; מכל מקום מתיקותם של
הפירות גוברת, באופן שהתוצאה הסופית היא תערובת מתוקה.
ונתון לראות בזה רמז למח המתוקת הרע שיש לכלל ישראל על ידי אמונתם שיכל דעביד
רחמנו לטוב" כאשר יאומת זו יודעת אופיה של אלקיח"י שהוא ית' ממתיק מר במר;
והיינו כנייל שבתפיסת המשמעות אשר לסבל לתיקון האדם, מתגלה חיבורו של הרע אל

התכלית הכללית ועל ידי זה הוא חוזר לטוב גמור. וכענין חתוב: פִּי נָגַע בְּאָפוּ חַיִּים
בְּרִצּוֹנוֹ קָרַב לִי לִינִי קָבִי וְלַבְּקָר רָחֵם, שכל צרה חבאה על ישראל אינה באמת אלא חכנה
לישועה, אלא ששָׁרְבָב - בזמן התערובת, כאשר עדיין לא נתברר עיקר המכונן - אז לִינִי קָבִי;
וְלַבְּקָר - משנתגלה המכונן - רָחֵם.
ואותו בירור נרמז בחרורת הממתיקה את המרור, שכשחוא לעצמו לבד, סם המות יש בו.
ובוא וראה שטיבול המרור בחרורת הוא אחד משני טיבולים של ליל הסדר, שחם "הדר
חירות".
זוהי החוראה לפי דעת רבי יוחנן שפירש את טעם מצות חרורת שהיא יזכר לטיט.

הגרי"א שר זצ"ל, התבונן! בשילוב זה של מרור בחרוסת. המרור - על שום שמרן
המצרים את חיי אבותינו במצרים וחרוסת זו על שום מה, על שום ההחרוסת, זכר
לתפוח, וזכר לטיט. זכר לטיט יודעים אנו, שהוא חלק מהמיררות שהיה בחומר ובלבנים,
אבל זכר לתפוח מהו, פירש"י (שם) שהיו יולדות בניהן בלא עצב, שלא יכירו בזה
המצריים, דכתיב תחת התפוח עוררתך. התפוח - מזכיר לנו את האהבה שאוהב ה' את
ישראל, והנסים שעשה להצדקניות שהיו יולדות בלא עצב; והמרור - מזכיר לנו את
המיררות, שמררו המצריים את חיי אבותינו, ויש לשאול, מהי השייכות בין שתי
הזכרות - שמטבילין המרור בחרוסת.

אמנם המתבונן רואה, שמצוה זו באה ללמדנו את רום ערכם של אבותינו, שעמדו
צמבחו המרירות, ועמדו באמונתם לקבל הכל באהבה, עד שזכו לנסים גלויים ונפלאים,
שילדו בלא עצב, נסים שהמתיקו להם את המרירות שמררו המצרים את חיהם.
וכשנתבונן כראוי בענין זה, נצליח לעמוד על האמת, ולהוציא מהלב שבשאת אחת
גדולה שנקלטת בנו; שבשאת שהיא סבה חזקה לקלקולים רבים ברעת ההמונים, וגם
לחכמים גדולים שנסתבכו בה, שרבים וכן שלמים נגזו ועברו, לחשוב כדבר אמיתי,
שהרור הוא שיצא ממצרים, היו במצב שפל וגם, מפני שנכנעו בעבודתם, עבודת פרך
שעברו במצרים, והיו שקועים בעבודה זרה כמותם - שפלות הרוח וגסות ההרגש, כדרך
העבדים הנוצרים והשפלים (עיי' אבן עזרא, פ' בשלח פסוק התייצבו וראו, ופ' יתרו פסוק
ואתה תחזה).

עלינו להסתכל בגלות מצרים, באספקלריא מאירה של דברי חז"ל, שדבריהם קבלה
אמת ואמונה, ויתגלו לפנינו תמונות נפלאות מחיי הצדקים ההם; ויתברר לנו באמת,
שהרור הוא - שהיו תלמידי יעקב אבינו זכרו להיות תלמידי משה רבינו - עמד על
מצב מאד ברור בהוה, ממש כמלאכי מרים.

דרש ר' עקיבא: בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הרור נגאלו ישראל ממצרים -
בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים
ומחצה דגים, ובאות ושופות שתי קדרות, אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל
בעליהן לשרה, ומרחיצות אותם וסכות אותם, ומאכילות אותם ומשקות אותם ונוקקות
להם ביו שפתים וכו', וכיוון שמתעברות באות לבתיהן, וכשמגיע זמן מולידהן הולכות
ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר תחת התפוח עוררתך. והקב"ה שולח ממרום מי
שמגן ומשפיר אותם, כחיה זו שמשפרת את הולד כו', ומלקט להם ב' עגולין, אחד של
שמן ואחד של דבש, שנאמר ויניקוהו דבש מסלע ושמן מהלמיש צור", וכיון שמכירין
בזה המצרים באים להורגו, ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע, מביאין שורים וחורשין על
גבו, לאחר שהולכין היו במצבצין ויוצאין כעשב השדה, שנאמר רבבה כצמח השדה;
וכיון שמתגדלים באין עדרים עדרים לבתיהן וכו'. וכשנגלה עליהם הקב"ה על הים, הם
הכירוהו תחילה, שנאמר זה א-לי ואנוהו.

ובמדרש רבה פ' בשלח איתא: ר' יהודה אומר מי אמר קלום להקב"ה: התנוקות, אותן
שהיה פרעה מבקש להשליך ליאור, שהן מכירין להקב"ה; כיצד - כשהיו ישראל במצרים

"הקב"ה במר מרפא את המר"

חז"ל (שמו"ר, שם) אמרו שהצדיקים לומדים זאת מהקב"ה שכן דרכו "צא
ולמד ממרה שהורה למשה דבר מר והשליך למים ... והמתיק המים הפרים", כי
"הקב"ה במר מרפא את המר" (תנחומא בשלח, כד) "משה היה סבור שהקב"ה
אומר לו שישליך שם דבש או דבילה והמים מתמתקין", והקב"ה א"ל "עכשיו
אתה צריך ללמוד שנאמר ויורוהו ה' עץ, ויראהו לא נאמר כאן אלא ויורוהו -
חורוהו בדרכיו" (תנחומא, שם), אע"פ שהיה זה נס, בא הקב"ה ללמדנו בזה
שבצעם גם את המר צריך לשחות, כי באמת הוא טוב, שהרי לא נתקן ע"י דבר
מתוק אלא ע"י דבר מר, ואילו היו המים המרים דבר רע, איך נתקנו בכך, ועוד
ראיה שפר הוא דבר טוב שהרי הוא המתיק את המים.

נס זה היה כמשל ובנין אב להורות לדורות שגם הצרות והיטורים הם
לטובת האדם, כגון: כאשר מתוך היטורים מתעורר האדם לחזור בתשובה
ולהתקרב אל ה', ואז מתברר לו שהרע היה הסיבה להתעלות בעבודת ה'.

כאופנים כאלו שמתחבר בפועל שמה שנדמה לנו שהשי"ת הביא עלינו
רעה היה רק לטובה, או כאשר בדיעבד כתוצאה מחטא התקרב האדם יותר אל
השי"ת - זהו תיקון הרע שהרי שימש לטוב.

THE MEASURE FOR MEASURE HAGGADAH

Rav Avira expounded: In the merit of the righteous women who were in that generation, Israel was redeemed from Egypt. When they would go to draw water, the Holy One, blessed is He, would prepare small fish for them in their jugs. And [when] they would draw [up the jugs, they would be] half [full of] water and half [full of] fish. They would come and place two pots [on top of the oven], one [full] of hot water and one [full] of [the] fish, and they would take [them] to their husbands to the field. [The women] would bathe [their husbands] and anoint them, feed them, and give them drink, and they would [then] join with them [conjugally] between the borders [of the fields], as it is stated (Tehilim 68:14), "As you lie between the borders..." (Sotah 11b).

It seems that there's an element of measure for measure here. The righteous women wanted to establish future generations (in spite of the difficulty of the subjugation), demonstrating their tremendous trust in the Almighty and His promise to redeem them. Therefore, as a reward for the actions that the Jewish women took because of their unshakable faith in the Almighty, the Almighty, indeed, redeemed the Jews from Egypt - in the merit of the women!

והיתה אשה מננות ישראל מבקשים לילד, והיתה יוצאת לשרה ויולדת שם וכיון שהיתה
יולדת עובדת הנצר ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת: רבונו העולמים אני עשיתי את שלי
ואתה עשה שלך. א"ר יוחנן מיד היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול, וחותר טיבור מרחיצן
וסכן כו', והיה נותן שני טינרין בידי אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש, שנאמר ויניקוהו
דבש מסלע' כו', וכיון שהיו גדלים היו נכנסין לבתיהן אצל אבותיהן, והיו שואלים להם:
מי היה זקוק לכם, והיו אומרים בחור אחר נאה ומשובת היה יורד ועושה לנו כל צרכנו,
שנאמר דודי צח ואדום דגול מרכבה', וכיון שבאו ישראל לים היו אותן התנוקות שם
והם ראו להקב"ה בים התחילו אומרים לאבותיהם זהו אותו שהיה עושה לנו כל הרברים
כשהיינו במצרים שנאמר: זה א-לי ואנוהו.

מצוה רבה הוא וחוב קרוש עלינו שלא לעבור במהירות על תמונה זו שציינו כחז"ל
לפנינו ממעשיהן של הנשים צדקניות ברור ההוא, רק להסתכל ולהתבונן הרבה הרבה
בספור נפלא זה שמסרו לנו חז"ל, שאז נתרומם אל על, אל שמי מרום לחיות בנועם
ה', עד היכן מגיע רום מעלת צדקת אבותינו הק' במצרים, ונצליח להכיר ולהרגיש אחת
מן אלף מאותן ההרגשות האציליות, וההכרות השמימיות, ברעת אלקים, שהיו בלבות
האמהות הקדושות הנה, שמסרו נפש למלא רצון ה' להרבות רוע ישראל כחול הים.
יש במעשים אלו מעין נסיון העקידה, וכיון שלא נצטוו מה' לעשות כזאת יש אולי גם
יתרון על העקידה. להפקיד בן הנולד ולומר לפני הקב"ה אני עשיתי את שלי ואתה
עשה את שלך, הן מעשים אשר לא יעשו על פי טבע האנושי כפי הנוהג שבעולם, אין
זאת שהיו הנשים האלו כמו מלאכי מרום בלא כל רגש גופני, שהרי מקרא מלא הוא,
התשכח אשה עולה מרהם בן בטנתי: אלא שלא שכתו ולא התאכזרו כלל האמהות האלו,
כי בטחונם בה' היה ברור אצלם כיום, ומסרו פרי בטנם לפדגוג נאמן שלהם.

The maror, bitter herb, reminds us of the slavery in Egypt. However, when eating the charoses, comprised of wine, apples, almonds, and

other sweet-tasting ingredients, it is difficult to understand how that is meant to remind us of the bricks. The taste of the bitter herbs is just that: bitter. How are the sweet ingredients supposed to remind us of the bricks?

It is not sufficient for us to accept the bitterness in our lives, but we must also comprehend that the suffering and bitterness are cushioned with the sweet compassion of the Almighty. The charoses contains this duality. On the one hand, it looks like the mortar that was used to create bricks. On the other hand, it tastes sweet and sends us the very clear message that even in times of bitterness, the Almighty is spicing our lives with sweetness.

The word חַרֹּסֶת contains the word חַס, connoting compassion. The remaining letters spell out the name רות, who experienced incredible bitterness and suffering in her life. After leaving a life of royalty and becoming a convert, Rus was faced with a life of widowhood, poverty, and derision. No one would have blamed her for being bitter. But she was anything but. In fact, when her mother-in-law, whose name means pleasantness, rejected those who called her נְעָמִי, insisting that she be called מְרָא, which means bitter, she stood by her side and transformed that bitterness into sweetness (Rus 1:20). Her descendant, David, was known as "ne'im zemiros Yisrael — the pleasing composer of the songs of Israel" (II Shmuel 23:1), because he composed the sweet songs of Tehillim, which are recited in the most difficult and bitter times.

Furthermore, the word תּוֹר, which is also formed from the remaining letters, can be referring to a guide, as in the pasuk in Shir HaShirim (2:12), "Ve'kol hator nishma be'artzeinu — And the voice of your guide is heard in the land," signifying the impending Geulah.

This is a crucial lesson to convey to our children tonight. There will be times in our life when we experience the bitterness and suffering of the maror. But we must dip those bitter herbs into the sweetness of the charoses. We must understand that God is "sweet" not only when we experience redemption; rather, even while we are slaves, there is sweetness and love and kindness in those times, as well. In addition, these difficult times are often what signal our impending salvation.

הגדה של פסח ר' אליעזר (35)

עָשׂוּ נֶפֶל עַל צְוָארוֹ לְנִשְׁכּוֹ, וְנִעְשָׂה צְוָארוֹ שִׁישׁ וְנִשְׁכְּרוּ שְׂנִיּוֹ. זֶהוּ צְוָאֵמֶר (בְּרֵאשִׁית ל"ג, ד): "וַיִּפֹּל עַל צְוָארוֹ וַיִּשְׁקָהוּ, וַיִּכְכּוֹ", זֶה בּוֹכָה עַל צְוָארוֹ וְזֶה בּוֹכָה עַל שְׂנִיּוֹ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה ע"ט, ט).

נֶס מִפְּלֵא - אָבֵל הַצְּוָאֵר כָּאֵב עַד כִּי!
כָּאֵלוֹ הֵם נְסֵי הַגְּלוּת. "חַי רֵאשִׁי" - כְּתִב הַגְּאוֹן יַעֲבֹךְ בְּסֵלֶם בַּיִת אֵל" - "כָּאֲשֶׁר אָנִי מִתְבּוֹנֵן בְּקִיּוֹם עֲמֻנִי בְּגְלוּת, שֶׁהָ אַחַת בֵּין שְׂבָעִים זְאֵבִים, גְּדוֹל הַנֶּס הַזֶּה בְּעֵינֵי יוֹתֵר מִכָּל הַנֶּסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְאַבְרָהָם בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!"

זֶהוּ זֶה, צְרוּת הַגְּלוּת בְּתַקְפָּן עַד שִׁירָהֶם ה' וַיֹּאמֶר לְצִדְוֹתֵינוּ דִּי בְּנִסִּים מִפְּלָאִים הִתְקַיְּמוּ תַחַת הַתְּפִיחַ, וְהַזְוִר לְבִתְיָהֶם לְשִׁעְבוּד טִיט וְלִבְנֵיהֶם. וְזָכַר לָזֶה עוֹשִׂים אָנוּ אֶת הַחֲרֹסֶת חֲמִצְמִצָּה כְּתַפִּיחַ וְסִמְכָה כְּטִיט. וְטוֹבְלִים בָּהּ אֶת הַמָּרוֹר, לְכַטֵּל אִיסוֹ מִצַּד אַחַד, אָבֵל נְצִטְוִינוּ (פְּסָחִים קטו ע"ב) שֶׁלֹּא לְהִשְׁתּוֹת הַמָּרוֹר בְּחֲרֹסֶת, כִּדִּי שֶׁלֹּא לְכַטֵּל מְרִירוֹתוֹ. כִּי כָאֵלוֹ הֵם נְסֵי הַגְּלוּת: מְכַטְלִים הָאָרֶס, וּמוֹחֲרִים הַמְרִירוֹת!

הנה אנחנו מטבילים חזרת בחרוסת לקיים מצוות אכילת מרור, ומרגישים שהחזרת אין בה מריירות ויש רצון להוסיף מעט תמכא כדי להרגיש מה מהמריירות, אבל האמת הוא כפי האמור בטעם מצוה זו, שהאכילה היא לזכר וימררו, שהמצרים רצו למרר את חיי אבותינו ולא יכלו להם משום שהמריירות היה טבול בתרופת שהוא התפוח, ששם נגלה עליהם הקב"ה בביבול ועשה עמהם נסים פלאים, שהפיגו את המריירות ובטלו את הקפא, הוא הארס שבמריירות⁴¹, וזוהי מצוותנו בגלותנו המר והנורא הזה, שאנחנו בעונותינו הרבים בגלות של הסתר פנים, שאמרו חז"ל כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם⁴², שאין הקב"ה נגלה על חסדי וקדושי עמנו לעשות להם נסים גלויים כמו לאבותינו. והמריירות של גלותנו, הוא מרור בלא שום חרוסת, שעלינו להתחזק באמונה וברעת אלקים, על ידי שנטבול את המרור בתוך החרוסת, לזכור מה שראו אבותינו הק', אהבת הקב"ה לישראל תחת התפוח, כדי להפיג ולבטל את הקפא הארס שבמרור; ולדעת גם כן צדקת אבותינו בגלות מצרים, שבטחו בה' באמת ככל לב, למסור בניהם לה' כמו הפקר תחת התפוח, ולומר עשינו את שלנו ואתה עשה את שלך, והם טיילו בכבשן אש הגלות בהתענגם על ה' לעבוד מאהבה ולשמוח ביסורים, ומה מאושרים אנחנו שיצאנו יחד עם אבותינו לחרות עולם, שהקב"ה אתנו בכל מקום שאנחנו נמצאים, וחייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים יחד עם אבותינו הקדושים, שהראו באצבע ואמרו זה א-לי ואנוהו, זהו מי שזן ופרנס אותנו במצרים.

כן נזכה בימינו אלה שיפקח ה' את עינינו לראות ולהכיר את שלוחי הקב"ה המסתתרים כמנהגי הטבע וזנים ומפרנסים אותנו ממש דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, ומצילנו מהרשעים האכזריים כנסים פלאים, ויהיה לבנו נכון לפני ה', שיעשה הטוב לנו כרצוננו, כנאמר שובי נפשי למנוחכי כי ה' גמל עליכי, עד שנוכל לומר זה א-לי ואנוהו, כמותם, כמהרה בביאת המשיח⁴³.

2) יגדה נצ"ן ה'נצ"ן

בגמרא⁴⁵ אמרו, שהחרוסת צריך שתהיה עבה, וזכר לטיט ממנו היו מלבנים לבנים⁴⁶, וצריך שתהיה חמצמצת וזכר לתפוח. פירש רש"י: שהיו יולדות בניהן שם בלא עשב, כדי שלא יכירו בהן המצרים. ככתוב: "תחת התפוח עוררתך"⁴⁷. ויש לעיין, מה הקשר בין התפוח לטיט ולמרור, לכאורה דברים סותרים הם. השעבוד בטיט ולבנים בו מיררו המצרים חיי אבותינו במצרים, תוקף הסתר הפנים הוא, ואילו התפוח רמוז על ניסים מופלאים: כיון שהגיע זמן לידתן היו הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, והקדוש ברוך הוא שולח משמי מרום מי שמנקה ומשפר אותם, ומעניק להם שני עיגולים, אחד של שמן ואחד של דבש. וכיון שמכירים בהם מצרים באים להרגם, ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע. ובאים המצרים וחרושים על גביהם. לאחר שהולכים, היו מבצבים ויוצאים כעשב השדה, וכיון שגדלים היו באים עדרים עדרים לבתיהם⁴⁸. ותופעה זו עצמה יש להבין: איך בתוקף הסתר הפנים יש בה הרבה ניסים. ועבור מה: מלאכי מרום מגדלים אותם, ומאכלם שמן ודבש ניסיים, ונבלעים בקרקע, וזוכים לגילוי שכינה⁴⁹, וכשגדלים

באים עדרים עדרים -- באים, למה? לחיי שיעבוד, גשמי ורוחני. להדרדר למ"ט שערי טומאה ולעבוד עבודה זרה⁵⁰ ולא, אין השאלה עליהם. כזה הוא האדם, יפעם מלאך פעם גלח, "תנין ואדם וחיות ראמים", "נתבעים לעגל ונותנים, נתבעים למשכן ונותנים"⁵¹. אבל איך תובן הנהגת הקדוש ברוך הוא עימם. כזה מאור פנים בלידתם, וכזה הסתר פנים לאחר מכן. ויש בכך מסר לדורות, שכן נצטוונו לשמר הנהגה כפולה זו, להכין חרוסת הדומה לטיט -- ולתפוח! הלא דבר הוא!

וכשמעיינים בדבר, מתבחרת התמונה ומפעימה
על העם נגזרה גזירת גלות, המחייבת הסתר פנים. "עבדום, ועינו אותם"⁵². אבל כשגזרו המצרים "כל הבן היילוד היאורה תשליכוהו"⁵³ וביקשו לכלות את העם, "נאלצה" ההשגחה הפרטית להתערב באופן חריג, בניסים מופלאים, כדי שהמוימה לא תוצא לפועל, ובכדי שהעם ישרוד. משהושג הדבר, שבה הנהגת הסתר הפנים לתוקפה...

המקובל האלוקי רבינו הרמח"ל זצ"ל השמיענו⁶⁰ שהבורא יתברך מפעיל שתי הנהגות מקבילות: "הנהגת המשפט" ו"הנהגת היחוד". הנהגת המשפט פועלת בגדרי שכר ועונש, ובגינה נגזרה גלות מצרים⁶¹. "הנהגת היחוד" מתערבת, כשמרחפת על כלל ישראל סכנת קיום. זאת -- לאו -- כי בה אמר ה', שממה תהיי כל הארץ ("הנהגת המשפט") וכלה לא אעשה ("הנהגת היחוד")⁶². "בנייד נבנתניך יאכל (האויב), "הנהגת המשפט" -- וגם בימים ההמה נאום ה' לא אעשה אתכם כלה" ("הנהגת היחוד")⁶³.

3 באר החיים

גם צריך תמיד לחפש את החלק הטוב שביסורים, למצוא את האור שבתוך הצרה, ולהודות על שהמצב אינו גרוע יותר ב"ה, ובכל מצב יש מקום להודות להש"ת, וכן

מחנתא], קרא לה הרה"ק מלעלוב ואמר לה, דהנה אמרו חז"ל במדרש שיש עוף אחד בכרכי הים שיש לו בגופו מקום מכוער מאד, וכאשר הוא מסתכל על חלק זה מצטער מאד עד שברצונו לאבד את עצמו לדעת, ולכן נתן לו הקב"ה בכנפיו נוצות יפות שבשעה שהחמה זורחת עליהן מבהיקות באור יקרות, והוא מסתכל עליהן ומתנחם, ובזאת פנה

וצריך להאמין שהכל רחמים וחסדים ועצם הצרה היא עצמה הישועה, והנה הטעם שאין נוהגים לאכול המרור בהסיבה

הוא מפני שהמרור הוא זכר לעבדות ואין ראוי לאוכלו כבני חורין, אך לפי זה צריך להבין מאי שנא אכילת "כורך" כאשר כורכים את המצה עם המרור שנוהגים להסב באכילתו, הלא אין להסב בעת אכילת מרור המורה על העבדות, ואמרו צדיקים, כי כאשר כורך את המצה דהיא מיכלא דהימנותא יחד עם המרור, דהיינו שיש לו אמונה בבורא כל העולמים, אזי

נפקחות עיני האדם ורואה שאין כאן "מרור" כלל, והכל לטובה הוא לו, ולא עוד אלא שעל"ז נמתקים הדינים, וכמו שפירש ב"בית אהרן" (עמוד קכא) שהיודע ומאמין בכל דבר ש"מאת ה' היתה זאת", פירוש שגם עניני עולם הזה הנקרא "זאת" הוא ג"כ מאת ה', אז יזכה לסיפא דקרא "היא נפלאות בעינינו - שעוזר לו הקב"ה שיוכל לראות בעינינו נפלאות של הבורא".

29 לקח והליך הגדה

שמעתי שהספירה של ליל ב' דפסח - חסד שבחסד בגימטריא מרור, דהיינו שעלינו להכיר שהכל הוא באמת חסדי השי"ת. חסד שבחסד היינו הפנימיות שבחסד, חסד גלוי זה רחמים, אבל יסורים ומרור הם חסד טמון, פנימיות החסד, אשרי הגבר אשר תיטרנו י"ה (תהלים צד, יב), עולם דאתכסיא כידוע מספה"ק (לקוטי אמרים תניא פכ"ו).

והעבודה היא לתקן מה שפגמנו בחסד שבחסד היינו מה שבעטנו ביסורים ולא הכרנו כח הבורא ית' הטמון בהם, ולא נתקרבו ע"י היסורים יותר לשמו ית'. וזה הוא העבודה אחר יציאה מהגלות, לתקן החסרון שהי' בעת הגלות. וזה ענין אכילת מרור לתקן המרור, היינו אחר המצה, אחר הגאולה, להכיר טובת המרור ולתקנו.

לקח טוב

בעקבות דברי הרמב"ן כתב בספר "שביב אור", מובן היטב מאמר חז"ל בהגדה: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח", לפי שכל שמרבה לספר מתחזקת ומעמיקה אצלו האמונה. ריבוי הסיפור מתוך תחושה של "כאילו הוא יצא ממצרים" ושיש בלבנו אמונה בה' בכל הפרטים שמנה הרמב"ן.

יתכן שמשמעות "בכל דור ודור" היא - בכל מצב שיהיה בכלל ישראל. שאפשר שיהיה מצב טוב, ואז יש להזהר שלא לומר "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". כדי למנוע חשש זה מחויב כל מביא בכורים לומר פרשת "ארמי אובד אבי, וירד מצרימה וגו'. וירעו אותנו המצרים ויענונו וגו' ויוציאונו ה' ממצרים ביד חזקה" וגו'. כל זה למען דעת כי כל הטוב אשר יש לאדם לא כחו עשה לו זאת, כי אם ה'. כמו שנאמר שם: "ישמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך ולביתך".

* מאידך גיסא, גם במצבים הקשים ביותר של עם ישראל בכלל, ושל היחיד בפרט, צריך האדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. מתוך כך יגיע להכרה שבכל מצב הוא מושגח על ידי ה' יתברך, וכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד.

כוחות יחודיים לעמוד בנסיונות

העיון בפרשת "נשא" מלמדנו עיקרון נוסף בענין הכח לעמוד בנסיונות. התורה מספרת (ו, ב - ח) כי ביום כלות משה להקים את המשכן, נשאה רוחם של הנשיאים אותם בהביאם דורונות מיוחדים לחנוכת המזבח. בין השאר הביאו הנשיאים עגלות ובקר לשם נשיאת המשאות. באותה שעה משה רבינו נצטווה מפי הגבורה לקחת מאיתם עגלות ושורים אלו ולתת אותם אל הלויים "איש כפי עבודתו". לפיכך בני מררי שהיה עליהם לשאת את המשאות הכבדים ביותר קיבלו ארבע עגלות ושמונה בקר, ואילו בני גרשון שתפקידם היה לשאת משאות קלים יותר הסתפקו בשתי עגלות ובארבע בקר.

* לימדה התורה בכך, שכשם שמן השמים מטילים על כל אחד לשאת משאות, כן נותנים לו את האפשרויות - העגלות לשאת את אותם משאות. לעולם אין מעמיסים על אדם משא רחוני או נסיון שהוא כבד יותר משיוכל לעמוד בו. מצד האדם נדרשים רצון כן ואימוץ כל הכוחות בכדי לעמוד בנסיון שהוטל עליו, אולם אם יפעל בכנות יוכל בהחלט לצאת מחושל מכל הנסיונות.

אכן התורה מלמדת, שכשם שכל אדם מקבל ממרום תפקידים ייחודיים, כך הוא מקבל גם את הכוחות הייחודיים, שבהתאם להם הוטלו עליו הנסיונות. לעולם אין הקב"ה מטיל על אדם תפקיד כבד יותר משהוא מסוגל לעמוד בו.

ה"פני מנחם" זצ"ל היה משנן אימרת הקדמונים על הפסוק (תהלים קמו, טו): "הנותן שלג בצמר, כפור באפר יפזר". לאמור, משמים אין נותנים קנר ושלג יותר מכפי הצמר שמסופק לאדם להתכסות בו. גם הכפור מפוזר כאפר, כלומר כמידת העצים שמצויים להסקה, על מנת להתחמם בהם. לפיכך אף פעם אין מקום לרפיון רוח. מי שנתן לאדם את הנסיונות נתן לו גם את הכוחות לעמוד בהם. כוחות אלו עליו לאמץ ולמצות, ואז יקויים גם בו "יקווי ה' יחליפו כח", לשאת גם משאות הנראים מלכתחילה ככבדים.

אולם דעת רבי לוי היא שמצות החרוסת היא זכר לתפוח... דבריו חסומים והתומים, על איזה תפוח מדובר כאן? והנה, רבותינו הראשונים ז"ל פירשו 30 לנו שהכוונה בדבריו היא לדברי חכמינו ז"ל שדרשו בגמרא במקום אחר, זה לשונם שם:

"דרש רב עירא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים חקבייה מוזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופותו שתי קדירות אחת: של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה... וכיון שמתעוררת באות לבתיהם וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח שנאמר פחת תפוח עוררתין" שמה הגלגל אפן? שפיה הגלגל ילדתן" וחקבייה שולח משמי מרום מי שמנקיר" ומשפיר" אותו, כתיב זה שמשפרת את הולד... ומלטק לחו שני עגולין אחד של שמו ואחד של דבש... וכיון שמכירין בחן מצרים באין להורגו, ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע, ומביאין שוורים וחורשין על גבן... לאחר שהולכין היו מבצבצין ויוצאין כעשב השדה... וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהן... וכשנגלה חקבייה על הים, הם הכירוהו תחלה שנאמר זה אלי ואנוהי"

הנה, מה שמתבאר מן המאמר הזה הוא שהכוונה בזכר לתפוח היא לנשים שהשיית עשה עם אבותינו בענין התרבותם הפלאית בארץ מצרים, תחת עול השיעבוד הקשה המבטל באופן טבעי פריה ורבייה, ולמרות רדיפת פרעה וגזירתו להרוג כל בן זכר מבני ישראל. אך עדיין הדברים רחוקים מאתנו מאד. לאיזה צורך ציינו הכתוב וחכמינו ז"ל שהיו ילדות תחת עצי הדקלים? וכי מה זה משנה אם ילדו שמה או במקום אחר? ואפילו נמצא שציון המקום תוסוף לנו איזו הבנה בענין, וכי זה דבר כל כך עיקרי עד שיצדק לקרוא לזכר הזה שאנו עושים בשם יזכר לתפוח! הלא הזכר הוא לנשים והנפלאות שנעשו לחן בלידת בניהן בלא עצב, וענין התפוח הוא לכאורה פרט שלי לאמרי.

וגם הקשר שבין ההתרבות העל-טבעית של בני ישראל במצרים ובין המרור, לא ברור כלל; ואין לומר שהקשר הוא מה שהיו מולידים למרות השיעבוד והגזירות, שזוהו ענין ששייך בשוה לכל הנסים והישועות שעשה לנו חקבייה במצרים ולא עושים זכר בחרוסת אלא לזכר. ועוד יש להבין מה שאמר רב עירא "בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו לנו ישראל ממצרים" ולא ביאר אחר כך אלא שבכותן היו פרים ורבים, ולא יותר מזה.

והנה, מה שגילו לנו רבותינו ז"ל בפתרון החידה הזאת הוא שהתפוח מורה על מידת הדין. שהתפוח מיוחד בריחו הנכבד, כמו שכתוב: ראה נים בני קנין שדה אשר נבכו ה' פירשו חכמינו ז"ל: "כריח שדה של תפוחים" וחוש הריח מתייחס בפרט אל מידת הדין; והרי איבר חריץ עצמו נקרא "אפן", לשון כעס, וזהו הרוז שמסר מלאך המות למשה רבינו ע"ה כאשר עלה למרום לקבל את התורה, שגילה לו שקטורת הסמים בכחה לעצור את המגפה; כי שקטורת במידת הדין, כמו שכתוב ושימו קטורת באפן, לשכך חרון אפי' וכן כל הוצאה של דבר לפועל הנגלה - ובכלל זה כל כח הולדה - הוא בכח גבורת מדת הדין; שלכן כל מעשה בראשית נבא בכח שם אלקים המורה על מידת הדין. ושלשית המפתחות שלא נמסרו לשליח: מפתח של לידה, ושל גשמים, ושל תחיית המתים - שלושתם הוצאות לפועל הם - כולם מוזכרים בברכת "אתה גבור", שלמדה הזאת הם מתייחסים. והטעם הוא מפני שכל הוצאה לפועל מצריכה כח וחוזק גדול, לחתגבר על נטיית הטבעית של הדברים להמשיך ולהשאר במצבם כמו שהיו; ובשביל לשנות ולהוליד דבר חדש צריך לזה כח וחוזק, וכל כח וחוזק הוא במידת הדין.

ומעטם זה התפוח, המורה על מידת הדין, מיוחד מכל האילנות שהוא מוציא את פריו קודם שהוציא את עליו. כי באמת כך הוא הסדר הנכון מכיון שהפרי הוא העיקר כנייל וראוי להיות הוא הקודם ושאר כך ימשכו העלים שהם טפלים לו, שהם רק שומרים לפרי, חיצוניים לו ונחשבים ממלבוש אליו; אלא שבשאר האילנות העלים קודמים, מפני שהעלים קלים להוצאה כי הם חלק מגוף אותו האילן ואין בהוצאתם כל כך שינוי. מה שאין כך הפרי הוא דבר אחר, שהוא כבר תחילת הולדת אילן חדש וצריך להוצאתו כח חזק, ולכן מיוחד בזה התפוח המתייחס אל מידת הדין, שיש בו כח הוצאה ביותר.

וכל ברכה וכל ריבוי בכלל לא באים לעולם אלא מכח מידת הדין, כמו שאמרו חכמינו ז"ל: "הירוצה להעשיר יצפין" וידוע שהצפון מתייחס אל מידת הדין. והטעם יובן על פי מה שביארנו למעלה "שמקור הכל במידת החסד, אלא שהיא לא מתגלית אלא בדין; ונמצא שמידת החסד היא הראשונה ואין בראשון ריבוי כלל, ואילו מידת הדין היא לעולם שניה והשני הוא התחלה ומקור לכל ריבוי.

ועל פי המפתח הזה נבין את דברי חכמים וחידותם, שמה שהיו מולידות תחת התפוח הכוונה היא תחת מידת הדין ובצלה; שעל ידי שהייתה מידת הדין מתוחה עליהם, היו פרים ורבים באורח פלא. כלומר, שלא היתה התרבותם למרות קושי השיעבוד, אלא לחפץ; חריבוי בנס היה תוצאה מן השיעבוד הקשה.

ופירוש הדברים הוא על פי מה שביארנו בע"ה בשער הראשון, שאחר הסתלקותם של השבטים והיישבעים נפשו, אז התחילה יציאתה אל הפועל של מדרגת "ששים רבוא" שהיא מדרגת כלל ישראל בהתהוותם לעם שלם. וכל זמן שלא הגיעו למספר הזה היו בטלילים כעבור כעבור שלא נשלם עדיין צורתו והרי הוא ירך אמוי, והיו המצריים משעבדים בהם; וכאשר התחילו לפרות ולרבות, אז גם התחילו המצריים לשעבד אותם, וביחס ישר היו מרביים בני ישראל בנסים ונפלאות ובמימדים על-טבעיים, כמו שכתוב ונקאשר יעני אותו, ון ירעה ון ירעין.

והמצריים היו סבורים למנוע את התרבותם דוקא על ידי השיעבוד הקשה, וכמו שנאמר: וקח נתקמם לו ון ירעה... וישומו עליו שרי מסיס למען ענתו קסבלתם, אך השיעבוד הזה בעצמו פעל את התפוח, כמאמר חכמינו ז"ל: "אתם אומרים ון ירעה ואי (חקבייה) אומר ון ירעה"; כי על ידי עבודת הקשה היה נחלש כח גופם של ישראל וכתוצאה מכך חטבעו, כי אמנם בדרך הטבע שבירת הכח הגופני ממעט פריה ורבייה, אך זה דוקא במי שעיקר כחו הוא כח גופני; אבל ישראל, אדרבה, עיקר כחם הוא כח אלקי והתמעטות כח גופם לא פעלה אלא הסרת המונע מן הדרך אל השלמתם, עד שהגיעו לצורתם השלימה ביישש מאות אלף רגלי הגברים לכד מטף, ואז תגיע עת לידתם. ואז נגלה חקבייה להוציא את ישראל ממצרים כרועה הזה שמכניס ידו בתוך מעיה של אבהמה ושומט משם את הולד המוכר.

וכבר ביארנו שזו היתה אחת מן התכליות של גלות מצרים: התחוות בני ישראל לעם שלם, והאמצעי להשגתה היתה גזירת "ועבדום".

עלה בידנו בע"ה ענינו של הזכר לתפוח והקשר שלו עם המרור, הוא זכר למידת הדין שהייתה מתוחה עלינו בשיעבוד הקשה שתחתיו היינו נתונים בארץ מצרים, אשר פעל את לידת כלל ישראל ויציאתם לחירות עולם, וכמו שרמז רש"י במוקד לשונו בפירושו על מאמר רב עירא, זה לשונו: "תחת התפוח עוררתין - לצאת ממעו אמד". וגם עתה מובן מאד מה שאמר רב עירא שבזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים, אף שבכותן רק היו פרים ורבים; שהרי, על פי התבאר לעיל, היינו חן - שהפועל התרבות בני ישראל במצרים, פועל גאולתם.

והנה, כבר התבאר למעלה "בהרחבה בע"ה שגלות מצרים, שתי תכליות היו לה. הראשונה היתה תיקון הצורה: להיות כור היתוך, בו נצרפו ונטהרו ישראל לגמרי מזוהמת החוש, והיא שהייתה את גזירת העינוי; וכמו שביארנו, שהיסורין ממרקים את הרע עד גמירא. והשנייה היתה תיקון בחינת החומר: שמצרים שימשה רחם לחוצרותו של עם ישראל, בתוכו נתגדלו עד לצורתם השלימה בששים רבוא, ותכלית זו היא שהייתה את גזירת השיעבוד. ושתיהן היו ההכנות המוכרות כדי שנהיה ראויים לקבלת התורה, לקנות המעלה הגדולה שאין למעלה ממנה - להיות עם חן, שהוא הוא הרכוש הגדול שהבטיח חקבייה לאברהם אבינו ע"ה בברית בין הבתרים". והרואה יראה שהם הם שני הטעמים שהזכירו חכמינו ז"ל למצות החרוסת הממתקת את המרור: יזכר לטיט וזכר לתפוח.

שמצות החרוסת היא לזכור התועלת שבגלות, וביזכר לטיט נזכר כל אותו החפץ והעינוי שעל ידם נפרדנו מן הרע והועמדנו על עיקר עצמנו, שאנחנו ענמי אילנו של אברהם אבינו - זרע אמת - דבוקים בחשיית בשרש חיותנו, וזכינו לשוב אל השיית לצעוק אליו כראוי וביזכר לתפוח נזכר השיעבוד הקשה שעל ידו התקשרנו למקור הברכה, לתחתיות לעם חן בצורתו השלימה שבה ראויים לקבלת התורה ולנחלת ארץ ישראל והעולם הבא - שלוש המתנות הטובות שנתן לנו חקבייה, שאינן נקנות אלא על ידי יסורין.

ומעלת מצות החרוסת בליל הסדר היא לחיות בנו התארה לראות איך שכל החסתר הוא רק לצורך הגילוי ומצטרף הוא לתכלית הכללית אשר השגתה היא בלתי אפשרית בלעדיו, ובוה חוזר לטוב גמור כמו ביארנו. ועל ידי הזכירה הזאת זוכים להבין ולדעת שהגלות והנאולה מהלך אחד חן המוביל אל החטבה השלימה.

בני בכורי ישראל

בשיעבוד מצרים התבררה נשמת ישראל עד היסוד שהייתה ביציאתם ממצרים ויש לבאר כל זה בהקדמת הבנה יסודית בכל ענין גלות וגאולת מצרים, שהנה

נראה בפשטות שהמציאות של עם ישראל כבר התחילה אצל האבות הקדושים, רק היה צריך איזה בידור נוסף במצרים קודם קבלת התורה.

אמנם באמת אין זה כך, אלא שבגלות מצרים נשלם הבירור שהיה בזמן האבות, ויציאת מצרים היה בבחינת לידת נשמת ישראל, ורק מאז ואילך נקראו בני ישראל עם ה'.

וכמו שאמר השי"ת למשה רבינו "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל ש-די ושמי ה' לא נודעתי להם" (שמות ו א), מבואר שאף שהאבות הן הן מרכבה "כר פכ ו), אך עדיין לא נתגלה בבריאה הגילוי הגדול של שם הוי"ה עד יציאת מצרים ומתן תורה. וכל זמן שלא התגלה שם הוי"ה - עדיין לא היתה לידת נשמת ישראל ורק כשהתחיל להתגלות בעולם שם הוי"ה, אז נולדה נשמת ישראל. והטעם לכך הוא, שבעומק ב' ענינים אלו אחד הם, כיון שבני ישראל הם הגילוי של השי"ת בעולם, והם נקראים 'שמו' של מקום, כמו שאומרים בתפילת ראש השנה "ושמנו קראת בשמך", ומיוסד על לשונות

הכתובים "ושמו את שמי על בני ישראל" (במדבר ו כז), "והיה כל הנקרא בשם ה' ימלט" (יואל ג ה) ועוד. נמצא שגילוי שם ה' בעולם ולידת נשמת ישראל בעומק ענין אחד הם.

ועתה יובן מדוע הוצרכו בני ישראל לעבור כל כך הרבה יסורים ובידורים, כדי שיהיו מוכשרים לגלות את השי"ת כבריאה בדרגה של שם הוי"ה, ולקבל את התורה בהר סיני, ועל ידי כך להיות לעם ה' ולקיים את תכלית הבריאה - "לעשות לו יתברך דירה בתחתונים" (תנחומא נשוא טז).

ובשון הארז"ל הדברים מקבלים משנה תוקף ובהירות: "ירידת בני ישראל למצרים הוא רומז אל הוולד בעודו בבטן אמו בין המצרים וכו', ויציאת מצרים היתה דוגמת הלידה" (שער הפסוקים שמות), והארץ לבאר שם את סדר עשרת המכות, איך הם מרמזים על התהליכים שמתרחשים בכל לידה, עיי"ש. ושורש הדברים בדברי חז"ל שהיו בני ישראל במצרים "כעובר במעי אמו" (מדרש שו"ט תהלים קז).

מבואר אם כן בחז"ל שקודם יציאתם ממצרים הוצרכו לעבור תהליך של גירות, וקודם לכן היו נקראים רק זרע אברהם יצחק ויעקב, ורק ביציאת מצרים זכו להקרא עם ה'. וכמו שכתב הארז"ל (שער הפסוקים שמות): "זוה סוד פסוק 'או הניסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי'. ואמר רז"ל, 'עם מקרב גוי' לא נאמר, אלא 'גוי מקרב גוי', והבן זה מאד, כי היו ממש בתוך קרבם של הקליפות, והיו גוים כמותם, ונצטרפו ונתלבנו ונלקחו מקרב הגוים ההם ממש".

נמצא שאף שכל מציאות יהדותנו מיוסד על זכות וכח האבות, אותם אנחנו מזכירים ג' פעמים בכל יום, אך מכל מקום לא נקראנו עם ה' עד יציאת מצרים בן היה מצב של 'גירות', ואז נכנסנו בברית עם השי"ת.

כדי לגלות כבריאה גילוי גדול זה הוצרכו בני ישראל לעבור הרבה בידורים ויסורים, אשר על ידם התגלה השי"ת ואמר "אנכי הוי"ה אלוקיך", מה שלא התגלה אצל האבות הקדושים, וגילוי זה התחיל בלידת נשמת ישראל ביציאת מצרים ונשלם בעת מתן תורה לבני ישראל, אז נשלמה בחירת השי"ת בבני ישראל לעם, ונתן להם את תורתו. וכניסת בני ישראל בברית עם השי"ת בבחינת 'גירות' היא היא לידת נשמת ישראל, כדברי חז"ל (יבמות כב). "ג' שנתייר קטן שנולד דמי".

38 "אז רוב נסים הפלאת בליה" - בירור נשמת ישראל בפסח

והנה מנהג ישראל לומר בסוף ליל הסדר את הפיוט 'אז רוב נסים הפלאת בליה', ואת הפיוט יובן ואמרתם זבח פסח. בפיוטים אלו מפורטים הרבה נסים שאירעו לבילי הסדר. ובפשטות נראה שבאים לספר על מעלת לילה זה, שיש בו סגולה מיוחדת לנסים וישועות.

אך בהתבוננות בעומק סיפור יציאת מצרים, עולה ומתבהר שכל הנסים שארעו בליה זה הם מעשה אחד ארוך, של בירור נשמת ישראל במשך מאות שנים, עד זמן הלידה ביציאת מצרים, והרבה תלקים מרכזיים באותו בירור היה בליה זה המסוגל ומזומן לבירור נשמת ישראל.

ונבאר מעט את סדר ההשתלשלות של בירור נשמת ישראל, שלב אחר שלב מזמן האבות הקדושים עד היציאה ממצרים, ונראה איך כל התהליכים של גאולת ישראל אירעו בט"ו ניסן, וזה המכוון בפיוט הנ"ל (ובהמשך הדברים יתבאר עוד כמה פרטים בפיוט זה, איך גם הם עולים בקנה אחד ושייכים לגאולת נשמת ישראל והגאולה העתידה).

בחומש בראשית מסופר על מלחמת המלכים עם אברהם אבינו, שהיתה בפסח (כמו שיתבאר לקמן פ"ג), ומיד אחר כך פנה אברהם אבינו להשי"ת ואמר לו "הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אותי" (בראשית טו ג). והשי"ת נענה

לבקשתו ואמר לו "לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך" (שם פסוק ד-ה).

ומיד אחר כך מסופר בתורה על המעמד הנורא שאירע בפסח (בשנת ב' אלפים י"ח. רש"י שמות יב מא) בו כרת השי"ת עם אברהם אבינו את 'ברית בין הבתרים' ואמר לו (בראשית טו יג-יד) "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". מעמד זה היה השורש לכל גלות מצרים והגאולה שבאה אחריה, עד קיום ההבטחה שהבטיח לו השי"ת באותו מעמד "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" (שם פסוק יח).

והנה אחרי כ"ט שנים, ביו"ט פסח הגיעו המלאכים אל אברהם אבינו ובישרו לו "כעת חיה ולשרה בן" (בראשית יח יד). נמצא שבט"ו בניסן היה ההתחלה והשורש של כלל ישראל בעולם, הן במלחמת המלכים והמעשה עם מלכי צדק מלך שלם,

(רש"י בראשית טו ג), נמצא שהגלות והבירור התחיל בט"ו ניסן - בלידת יצחק אבינו.

פמירת אברהם אבינו בערב פסח

והנה אחרי לידת יצחק, כשהתחיל להתגלות בעולם כח הקדושה ונשמת ישראל, עדיין היו על כך הרבה מניעות וקטרוגים, עד כדי כך שעשוי נולד ראשון, והיה נראה שכח הקדושה נופל חס ושלום בידי הסט"א.

עד שבא יעקב אבינו וקנה את הבכורה מעשיו, בכך גאל יעקב אבינו את כח הבכורה מידי הסט"א. וראה זה פלא שמדברי הפרי מגדים (משב"ז חנו ג, א"א שם ד) עולה שמעשה זה היה בערב פסח (ב' אלפים קכ"ג), ומאורע זה היה גם קשור לליל פסח, דהנה ברמ"א שם (תעו ב) כתב "נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים, זכר לאבלות. וכתב הפרי מגדים בשם ספר יד יוסף שהאבלות היא על אברהם אבינו שנפטר בערב פסח".

והוסיף הפרי מגדים לבאר את הטעם שאנו עושים זכר לאבלות על אברהם אבינו בליל הסדר, מאחר שיש קשר גדול בין אברהם אבינו לגאולת מצרים, וז"ל: "ולאברהם גילה ה' גלות מצרים, ובזכות האבות נגאלו, וגלות מצרים שלא שלמו ארבע מאות שנה גרם הגלויות אחרות כמו שאמר ז"ל, לכן מזכירין זה".

קבלת הברכות בלי"ל פסח

ובאותו לילה [בשנת ב' אלפים קע"א], המשיכה להתברר נשמת ישראל ולהתגלות בעולם, כאשר יצחק אבינו בירך את יעקב אבינו תחת עשוי, ואז נשלם קנין הבכורה, ומשם שורש קריאת השי"ת "בני בכורי ישראל" על נשמות ישראל בגאולת מצרים [ולקמן פרק ד יתברר עוד שייכות גניבת הברכות לליל הסדר ולתיקון ובירור לאה].

וכעת, אחרי שיעקב אבינו קיבל את הברכות ובכך נשלם קנין הבכורה, נשלם בירור נשמת ישראל אצל האבות הקדושים, "והחוט המשולש לא במהרה ינתק". ויש להוסיף ולומר שזה הטעם הפנימי שתיכף אחר קבלת הברכות הלך יעקב לביתו של לבן הארמי לשאת את האמהות הקדושות ולהקים את בית ישראל - שעד עתה עדיין לא נשלם הבירור בין יעקב לעשוי, ולא הגיע הזמן לבנות את בית ישראל ולהוליד את י"ב השבטים, ורק לאחר שנשלם בירור זה הגיע הזמן

זה המשיך יעקב אבינו בדרכו לארץ ישראל עם השבטים הק', בלי שלבן שפייע עליהם מטומאתו.

ידידת נשמת ישראל בליף הפדר

אחר כל הדברים הנ"ל מבואר שכל מה ש* שעבר על האבות הקדושים היה חלק מזיכרון ובידור נשמת ישראל, והכל אירע בליל ט"ו בניסן. שהוא הזמן המיועד לבידור נשמת ישראל.

וכמו כן כל מה ששעבדו את בני ישראל בחומר ובלבנים במצרים, וכל הגזירות שגזר פרעה, הכל היה בסוד בידור נשמת ישראל כהכנה ללידת נשמת ישראל, שהיתה ביציאת מצרים בחמשה עשר בניסן.

וכעת נחזור לבאר את הדברים בהם פתחנו - שהתקשינו כיצד ממתקים את המרור, שהוא זכר לגלות ולשעבוד, על ידי החרוסת, שהיא בעצמה גם כן זכר לטיט. ועוד הקשינו על דברי חז"ל שלפי דעה אחת החרוסת היא זכר לטיט, ולדעה השניה היא זכר ללידת נשמות ישראל במצרים - תחת התפוח עוררתך, ולכאורה קשה גודל המרחק בין שתי הדעות - אם החרוסת היא זכר לטיט וליסורים, או זכר ללידת נשמת ישראל תחת התפוח.

ועוד שאלנו, שאם החרוסת היא זכר לתחת התפוח, היה ראוי לאכול תפוח שלם, ולא לכתשו עם עוד תבלינים ופירות וכו'.

אולם אחר הדברים הנ"ל יתבאר הדברים כמין חומר, שכן ממתקים את

המרור דיקא בחרוסת, לרמז שהיסורים עצמם הם הם הנחמה וההמתקה. דהיינו: שהיסורים של הגלות היו כמו 'חבלי לידה', שעל אף שהם יסורים גדולים ומרים עד למאד, אבל דוקא על ידם באה הלידה והישועה. ועל כן ממתקים את המרור דוקא ב'טיט' - לרמז שאין ההמתקה באה מדבר חיצוני, אלא שעצם השעבוד והיסורים - הם עצמם הישועה וההכנה אל הלידה.

ובזה גם יתיישב שאין שני הביאורים בטעם הטיבול בחרוסת סותרים זה את זה, אלא אדרבה - הם משלימים אחד את רעהו. שכן דוקא על ידי היסורים וקושי השעבוד [זכר לטיט] באה הישועה והלידה [תחת התפוח].

וזוה בשני גוונים - הן באופן פרטי, שלידת נשמות ישראל כפשוטו היה באופן של "כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" [וכמו שיובא בסמוך מהמרש"א], וכן באופן כללי - שכל לידת נשמת ישראל היא

באותו סוד - שהיא באה דוקא על ידי היסורים וקושי השעבוד.

ומתעבם זה גם לא אוכלים תפוח שלם, אפילו למאן דאמר שהחרוסת היא זכר ל"תחת התפוח", שכן על ידי הכתישה של התפוח יחד עם עוד תבלינים עד שנראה כטיט, עושים זכר ללידת נשמות ישראל "תחת התפוח" דיקא על ידי קושי השעבוד וכנ"ל.

וכעין זה כתב במהרש"א (סם): זכר לטיט כו'. בשמעתיך לא נקט אלא זכר לתפוח, והיינו דיש לזכור הנס דכל ענד שמררו חייהם היו יולדות ברווח כמ"ש תחת התפוח וגו' כדאמרינן במסכת סוטה ולקיים מה שאמרו פן ירבה כן ירבה". וכוונתו לדברי הגמ' (סוטה יא.) "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ". כן רבו וכן פרצו מיבעי ליה, אמר ריש לקיש רוח הקדש משרתך - כן ירבה וכן יפרוץ. ומבואר שדוקא על ידי ש"יענו אותך" התקיים בהם "כן ירבה וכן יפרוץ" ב.

גאולת לומ' ב' פעמים בליף הפדר אחר שנתבאר שיום טוב פסח מסוגל ומזומן לבידור והולדת נשמות ישראל, והתבררו עומק ענין היסורים והמרור, שהם בסוד חבלי לידה המכניסים את הולד אל הלידה, כעת נוסיף ונבאר שכמו בגאולה הראשונה כך בגאולה האחרונה - גאולת ישראל הולכת ומתברכת קמעא קמעא, והכל נעשה על ידי ביוריים ויסורים, וחלקים מרכזיים בשלבי הגאולה אירעו בטי"ו בניסן.

ועומק הדברים, שכן גאולת כלל ישראל בליל הסדר היא השורש לכל הגאולות שאחריה, עד לגאולה העתידה, כמו שכתב המהר"ל (בהקדמה לנצח ישראל ובגבורות ה' פרק ט) ששורש כל הגלויות הוא בגלות מצרים, נמצא שביציאת מצרים מאיר ומתנוצץ אור הגאולה העתידה, אורו של דוד מלך ישראל, אשר משיח בן דוד יגאל את ישראל לעתיד לבוא.

ונפתח במעשה הראשון שמסופר בתורה שהיה בחמשה עשר בניסן, ויתבאר ששם היה השורש לשני הגאולות - גאולת מצרים והגאולה העתידה, והוא במלחמת המלכים, כאשר נלחמו ארבעה מלכים עם חמשה מלכים, ובתוך המלחמה נשבה לוט, ואברהם אבינו רדף אחריהם להצילו מידם.

ואמרין חז"ל (ב"ר מג ג. והובא ברש"י סם) "ויחלק עליהם לילה. אמר הקב"ה יאביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה, ואימתי במצרים שנאמר (שמות יב ט) 'וייהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור'. מבואר שיש שייכות בין אותו לילה שאברהם אבינו הציל את לוט, לבין הצלת כלל ישראל בחצי הלילה במצרים, וכפי שיתבאר בסמוך.

וזנה לאחר כמה שנים ניצל לוט שנית ביו"ט פסח, שכן מיד אחרי שהמלאכים בישרו לאברהם ושרה על לידת יצחק - היינו התחלת בידור נשמת ישראל בטי"ו בניסן - פנו המלאכים לסדום ומצאו את לוט בשער העיר ויעש להם משה

את נשמת דוד המלך שהיתה כלולה בו, ובוזה ביארו מה שכתוב במלחמת המלכים "וישמע אברהם כי נשבה אחיו", שדוד המלך נחשב לאחיו של אברהם אבינו. נמצא ששורש הצלת נשמת דוד המלך על ידי הצלת לוט זקנו, היה ביום טוב פסח, הן במלחמת המלכים והן בהפיכת סדום.

ח"ס רות' - רות המואביה ונשמת דוד המלך

ובזה נבוא לבאר את דברי האריז"ל (שער חג המצות פ"ז), אשר כתב כוונות ורמזים בתיבת 'חרוסת', שהיא אותיות ח"ס רות'. וזה לעומת זה, פרע"ה הוא אותיות ערפ"ה (שער הפסוקים פרשת וישב), וצריך ביאור מה השייכות של ערפה ורות ליציאת מצרים וליל הסדר.

אולם אחר הדברים הנ"ל שביום טוב פסח התחילה גם הארת הגאולה העתידה - הארת משיח בן דוד, מבואר היטב שייכות החרוסת לרות דיקא, וזה לעומת זה ערפ"ה שממנה יצא גלית שלחם עם דוד המלך, שהנה רות המואביה עזבה את בית אביה, והלכה במסירות נפש עם נעמי חמותה וסבלה הרבה יסורים כדי לזכות ולהצטרף לכלל ישראל, ובמדת מה היה זה כעין בידור נשמת ישראל במצרים עד עת הלידה.

והתכלית של כל זה היתה כדי להביא לעולם את נשמת דוד המלך, עד כדי כך שהשם שלה - רות', היה על שם "שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות" (ברכות ז: ב).

וכיון שדוד המלך הוא הגואל האחרון, על כן גם נשמתו הוצרכה לעבור

הרבה בירורים וזיכוכים, כדי להביא את הגאולה בשלימות, ועל כן היה משא ומתן ומחלוקות בענין גירותה של רות המואביה, עד שנפסקה הלכה ואמרו "מואבי ולא מואבית" (במות ב.).

וכן כל המירות שעבר עליה בבואה לארץ ישראל, עד שנשאה בועז והוליד ממנה

וזוה הרמז באותיות ערפ"ה - פרע"ה, שכשם שפרעה הרשע רצה למנוע את לידת וגאולת נשמת ישראל, כמו כן לעומת זה מתגברים הקליפ' על הגאולה האחרונה על ידי התגברות ההעלמה וההסתרה על גילוי ולידת נשמת דוד המלך, ועל כן היו כל כך הרבה בירורים בסוד השתלשלות נשמת דוד המלך מרות המואביה, שכנגדה היתה ערפ"ה, שממנה נולד גלית אשר לחם עם דוד המלך.